

Нагорняк Галина Степанівна
(доцент кафедри менеджменту підприємницької діяльності)

**Захист інтелектуальної власності
у сфері цифрової передачі даних**

**Intellectual Property
in the field of digital data**

Анотація. Розглянуто роль інтелектуальної власності у розвитку науки та техніки, економічного та соціального зростання держави, передумови порушення прав суб'єктів інтелектуальної власності в Інтернеті, проблемні зони в галузі авторського права й інтелектуальної власності загалом, негативні явища щодо використання доменних імен в мережі Інтернет. Запропоновано рішення щодо врегулювання відносин авторських прав у сфері цифрової передачі даних: забезпечити додатковий правовий захист творів в цифровому середовищі як на національному, так і на міжнародному рівні, зокрема більш детально врегулювати правові норми щодо прав авторів в кіберпросторі, а також усунути відмінності в законодавствах різних країн з повним усуненням суперечностей в правових принципах з тим, щоб успішно застосовувати законодавство про охорону авторських прав в кіберпросторі.

Abstract. The role of intellectual property in the development of science and technology, economic and social growth of the state, prerequisites infringement of intellectual property rights of the Internet, the problem areas in the field of copyright and intellectual property in general, negative effects on the use of domain names on the Internet. A decision on regulating relations in the sphere of copyright of digital data: provide additional legal protection works in the digital environment at both the national and international level, particularly in more detail to resolve the legal provisions concerning authors' rights in cyberspace and to eliminate differences in the various laws countries with complete elimination of differences in legal principles in order to successfully apply the law on protection of copyrights in cyberspace.

Один з найголовніших показників рівня будь-якого суспільства – це увага, яку приділяють у ньому розвитку культури, науки, техніки й технології. Від інтелектуального рівня суспільства й рівня його культурного розвитку в кінцевому підсумку залежить і успіх вирішення проблем, що стоять перед ним. У свою чергу, і культура, і наука, і техніка, і технологія можуть ефективно розвиватися тільки за наявності відповідних умов, включаючи й правові передумови.

Далеко не останнє місце у становленні й розвитку високорозвиненого цивілізованого суспільства належить інженерам. Недарма слово “інженер” походить від латинського “інженіум”, що означає “здатність, винахідливість”. Саме інженерам, цим “здатним і винахідливим”, має дякувати людство за всі ті механізми, машини, споруди й речовини, які використовують багато поколінь. Але сучасному інженеру вже недостатньо розробити новий технічний об'єкт, він повинен забезпечити цьому об'єкту належну правову охорону. Уявіть собі, яке розчарування очікує молодого й завзятого творця, коли розроблені ним нові, з його погляду, пристрої, засоби або речовини не тільки не знайдуть споживача і, відповідно, не принесуть прибутку, але й примусять відшкодувати збитки особам, чії права були порушені. Така ситуація може раз і назавжди посіяти сумніви в думках спеціаліста щодо його професійного рівня, після чого молода та енергійна людина стає непомітним, замкненим у собі виконавцем чужих (іноді й не дуже вдалих) думок.

Стратегічна спрямованість значних науково-технічних і соціально-економічних перетворень, здійснюваних в Україні в теперішній час, передбачає перехід до економіки

вищої організації і ефективності із всесторонньо розвиненими продуктивними силами і виробничими відносинами, налагодженим господарським механізмом.

Механізм управління прискорення науково-технічного прогресу полягає у тому, щоб, пересуваючись напрямками розвитку науки і техніки, концентрувати наявні засоби на вирішальних напрямках, дати простір масовому використанню надійних, перевірених практикою технічних нововведень, багатократно підвищувати продуктивність праці.

Пріоритетний розвиток одержують електроніка, комплексна автоматизація, індустрія інформатики, технологія виробництва нових матеріалів тощо. Ці напрямки науково-технічного прогресу становлять значний вплив на ефективність засобів праці, технологічних систем у всіх галузях народного господарства.

Зростання ролі інтелектуальної власності, новаторства дає не тільки суттєвий економічний, але і значний соціальний ефект. У цьому процесі реально підтверджується одна з незаперечних переваг інтелектуальної власності, великих потенціальних можливостей суспільства. Інтелектуальна власність сприяє розкриттю природних даних людини, збагачує її духовно, виробляє активну життєву позицію, залучає до управління виробництвом, виконуючи таким чином важливу соціальну функцію.

Новий економічний механізм використання інтелектуальної власності впливає на динаміку ресурсних витрат у виробництві, зокрема на організацію, планування і впровадження новин в народне господарство. Сам процес впровадження технічних новин має три основні стадії: від дослідження до першого виробничого освоєння, від першого виробничого освоєння до масового випуску; від виробництва нововведення до його кінцевого використання споживачем. Поглиблення зв'язку інтелектуальної власності з економікою відповідає завданням у справі вдосконалення господарського механізму і в свою чергу висуває об'єктивні вимоги до організації інтелектуальної власності на міцній економічній основі, підготовки грамотних, добре фахово підготовлених кадрів управління в усіх ланках господарської діяльності.

Сучасні наука і техніка накопичили величезний масив інформаційного матеріалу, що викликало гостру потребу в прискореному обігу знань. Невпинне зростання обсягів інформації в усьому світі призводить до різкого зниження ефективності використання накопичених знань у багатьох сферах людської діяльності: науці, техніці, економіці, політиці, праві, тому що традиційні "ручні" засоби й методи обробки даних не в змозі впоратись з таким потоком інформації, не здатні представити повну і точну картину стану питання, яке викликає інтерес.

Тому в умовах невинного якісного оновлення суспільства, становлення ринкової економіки, поступу науково-технічного прогресу розвиваються різного роду інформаційні системи, які перебрали на себе функції оперативного поширення наукових знань. Їхня діяльність базується на традиційних і новітніх інформаційних технологіях. Вочевидь, що роль електронно-обчислювальної техніки визначається не лише обчислювальною функцією: все більш важливе значення набувають переробка, зберігання, пошук і трансформація різних видів інформації.

Найбільш істотні соціальні зміни останніми десятиліттями відбуваються у галузі нових суспільних відносин – інформаційних. Суть переходу від індустріального суспільства до суспільства інформаційного полягає саме в реалізації сукупності процесів, пов'язаних з автоматичною обробкою, пошуком, зберіганням і передаванням, перетворенням і практичним використанням безперервно зростаючого потоку інформації в усіх сферах суспільного життя.

Основні показники відсоткового співвідношення виробництва у різних галузях господарства за останні десятиріччя змінилися на користь інформаційних ресурсів. Це загострило проблему правового регулювання у сфері інформаційних відносин для прискорення процесів інформатизації українського суспільства і подолання відставання від інших країн щодо рівня розв'язання цієї задачі.

Інтернет є найбільшою комп'ютерною мережею. Нині – це величезний накопичувач різноманітної інформації. Саме ця мережа мереж вимагатиме в майбутньому досконалого правового регулювання її функціонування в усіх сферах суспільного життя.

Розвиток законодавства в сфері сучасних інформаційних технологій поступово набирає обертів в усіх провідних країнах світу. Уряди різних країн мають усвідомити правову модель майбутнього та забезпечити її підтримку, а громадяни, користуючись Інтернетом, повинні нести таку ж відповідальність, яку вони несуть в інших сферах свого життя.

Усе наведене ускладнює розв'язання питання правового регулювання у сфері інформаційних відносин. Становлення України як правової держави, її вихід на світові ринки, у тому числі й інформаційних ресурсів, потребує формування низки взаємопов'язаних нормативно-правових актів, законів і структур для розв'язання значного комплексу питань.

Інтернет (Internet) створено в США з метою надання більш швидких та ефективних засобів роботи військовим, дослідникам і викладачам. Проте вже незабаром виявилися додаткові аспекти застосування Інтернету, завдяки яким ця мережа почала збільшуватися лавиноподібно (з двох тисяч базових комп'ютерів у 1985 р. до двохсот мільйонів на початку третього тисячоліття; очікується, що незабаром кількість користувачів Інтернету досягне одного мільярда). Ця мережа обслуговує численну армію користувачів у всьому світі і їх кількість неперервно зростає. Інтернет дає змогу за лічені хвилини або навіть у режимі реального часу розповсюджувати й одержувати різноманітну інформацію, яка містить також і об'єкти авторського та суміжних прав: програми для ЕОМ, бази даних, аудіо- і відеозаписи тощо. Усі ці об'єкти надзвичайно вразливі, оскільки в Інтернеті величезна кількість часто дуже цінної з економічного погляду інформації перебуває в режимі вільного доступу і тому майже безоплатно тиражується серед численних споживачів. Тобто на сьогодні є реальні умови порушення прав суб'єктів інтелектуальної власності в Інтернеті.

У Женеві 1996 р. підписано Договір ВОІВ про авторське право та Договір про виконання і фонограми. Ці договори уклалися для врахування значних змін у розповсюдженні інформації на сучасному етапі й доповненні існуючих у цій сфері договорів, а саме: Бернської та Римської конвенцій та угоди TRIPS.

Договори 1996 р. насамперед спрямовано на вирішення питань, зумовлених сучасними цифровими технологіями, зокрема розповсюдженням об'єктів через електронну мережу, тому їх іноді називають Інтернет-договорами.

Одним з питань, пов'язаних з використанням Інтернету, є порушення авторських прав і прав на засоби індивідуалізації осіб – знаки для товарів і послуг, а також фірмові найменування. Суперечки про порушення прав на засоби індивідуалізації найчастіше викликають щодо неправомірного використання в найменуваннях доменів (адрес осіб в Інтернеті) – позначень, які повністю або частково відтворюють фірмові найменування або знаки для товарів і послуг.

Згідно зі статтею 50 Закону порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для судового захисту, є зокрема:

- піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення;

- плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;

- будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;

- підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління;

- розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі.

Практика свідчить, що під час вибору найменувань доменів у Інтернеті власники інформаційних ресурсів намагаються зупинитися на максимально простих і логічних іменах,

що асоціюються у споживачів з конкретним учасником господарського обігу або його діяльністю, який функціонує в конкретному географічному регіоні, державі або у всьому міжнародному інформаційному просторі.

Так, для особи, зареєстрованої в Україні й діючої на українському ринку, з комерційної позиції та зручності для користувачів доцільно мати найменування домену name.ua, для міжнародної корпорації – name.com, для організації, що має регіональний ринок збуту товарів або надання послуг, наприклад у Києві, – name.kiev.ua, де name – назва особи (юридичної, фізичної); com – міжнародне найменування домену першого рівня, яке зазвичай використовують комерційні організації, ua – географічне найменування домену першого рівня, яке відповідає двосимвольному коду країн світу, виділеному Україні згідно з міжнародним стандартом ISO 3166-1; kiev.ua – географічне найменування домену другого рівня, вибране в системі реєстрації найменувань в Україні.

Отже, найменування доменів – це апаратно-програмний засіб індивідуалізації осіб, який дає змогу споживачам просто й ефективно знаходити у віртуальному просторі відомі їм у господарському обігу найменування.

Можливість вільного вибору найменування домену породжує й протиправне явище – кіберсквотинг (англ. cybersquatting), яке позначає реєстрацію найменувань доменів, що збігаються із засобами індивідуалізації або подібні до них, з їх наступним недобросовісним використанням як для власних комерційних цілей, так і для пропозиції щодо продажу самим правласникам засобів індивідуалізації. Якщо в першому випадку подібні дії можна кваліфікувати як недобросовісну конкуренцію, то у другому притягти порушника до відповідальності досить важко, і сторона, зацікавлена в придбанні відповідного найменування домену, часто вимушена його купувати у власника цього найменування.

Беручи до уваги стрімкі темпи розвитку Інтернету і правові питання, що виникають під час користування ним, ВОІВ (Всесвітня організація інтелектуальної власності) докладає значних зусиль щодо розроблення відповідної законодавчої бази.

На даний момент в Інтернеті існує декілька проблемних зон в галузі авторського права і інтелектуальної власності:

- визначення того, що саме підлягає захисту авторських прав в мережі;
- фіксація авторського права і забезпечення доказів права власності;
- виявлення меж між зникненням і крадіжкою матеріалів в Інтернеті.

Зауважимо, що в різних країнах ключові поняття авторського права (право на створення, використання, виконання) інтерпретуються по-різному. Для мережевих технологій поняття авторського права (показ, розповсюдження, використання в бібліотеках, використання для навчання) зовсім не розроблені. Все більше розмитою стає грань між творчістю і інтерпретацією наявних даних, між твором і його копією. Саме це викликає об'єктивні труднощі при відображенні особливостей нових інформаційних і комунікаційних технологій в міжнародному праві і в національному законодавстві.

Існує два основних моменти при розгляді авторських прав у сфері цифрової передачі даних:

- питання захисту власне комп'ютерних програм і баз даних (можна використовувати чинне національне і міжнародне законодавство в його традиційному розумінні);
- питання, пов'язані з мережевою специфікою Інтернету і необхідністю змін в чинному законодавстві. Тут більше проблем, ніж рішень.

Відкривши для себе кіберпростір, національні уряди і міжнародні організації вирішили врегулювати пов'язану з ним систему відносин. У фокусі такого регулювання в першу чергу виявився захист авторських прав у сфері цифрової передачі даних. Звертаючись до проблем такого роду, Комісія Європейського співтовариства прийняла в липні 1995 р. “Зелену книгу авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві” (далі – “Європейська Зелена книга”). Сполучені Штати Америки, Австралія і Канада випустили аналогічні документи. Окремо від цих урядових ініціатив виступила ВОІВ, яка стала спонсором ряду нарад експертів з питання про можливі терміни ухвалення протоколу до Бернської конвенції щодо охорони літературних і художніх творів для вироблення нових норм, що регулюють положення справ у сфері цифрових технологій.

В основі сучасних законодавчих ініціатив і діяльності, пов'язаних з розробкою угод про авторські права в кіберпросторі, лежить добре відоме уявлення про те, що володарі прав настільки не впевнені в існуванні адекватного правового захисту в кіберпросторі, що часто перешкоджають появі своїх творів в цифровому та мережевому середовищі. Серед документів, що відображають цю точку зору, – доклад Американської робочої групи спеціальної комісії з вивчення питання про права інтелектуальної власності в національній інформаційній інфраструктурі під назвою “Інтелектуальна власність і національна інформаційна інфраструктура”, (1995 рік) більш відомий під назвою – “Американська Біла книга”. На думку авторів, необхідно забезпечити додатковий правовий захист творів в цифровому середовищі не тільки на національному, але і на міжнародному рівні. Аргументи в підтримку правового захисту рішуче були заявлені і непогано описані в політичних документах, що підтримують такий підхід. Менш переконливо були обґрунтовані сумніви в необхідності додаткового правового регулювання.

Як Американська Біла книга, так і Європейська Зелена книга розглядають можливість ухвалення нових законодавчих норм з метою забезпечення ефективності технічних засобів захисту творів, що охороняються. Американська Біла книга рекомендує законодавче заборонити виготовлення і продаж засобів або надання послуг, спочатку призначених для отримання доступу до авторських творів в обхід технологічних систем їх охорони. Вона також пропонує прийняти правові норми про покарання тих, хто спотворює інформацію про управління авторським правом (ІАП), прикладену До цифрової копії твору, що охороняється, і тих, хто поширює цифрові копії із спотвореною ІАП. Європейська Зелена книга припускає можливість вживання додаткових заходів технологічного регулювання, таких, як ліцензування використання стандартних технологій, що перешкоджають копіюванню.

Вживання термінових заходів зі зміцнення прав авторів, відповідно до вимог цифрової технології, бажано провести як на національному, так і на міжнародному рівні.

До тепер законодавство з авторського права в основному регулювало відносини усередині бізнесу (визначаючи, перш ніж запускати новий комерційний механізм використання твору, хто і в якому обов'язку контролює права), тому до розробки політики з авторсько-правового законодавств доцільно залучити високоосвічених технократів або, за термінологією ВОІС, експертів, здатних формулювати складні законодавчі пропозиції, характерні для авторсько-правової індустрії, наприклад кабельного і телевізійного віщання. Діяльність експертів створює атмосферу, в якій законотворчість стає прерогативою фахівців, покликаних працювати на благо всього суспільства, але формулюючих закони на своєму професійному жаргоні і не потребуючих консультації з ким-небудь, крім один одного. Оскільки закон про авторські права розповсюджується на регуляцію діяльності звичайних людей, необхідно включити представників груп користувачів в орбіту вирішення правових проблем.

Виникає питання, чи “готові держави досягти компромісу заради полегшення вироблення правового механізму захисту авторства в кіберпросторі?” Держави мають власні традиції щодо охорони авторських прав. Між цими традиціями існують відомі відмінності, як показують наведені приклади. В одних країнах під охороною знаходяться твори, на створення яких автором були витрачені час, засоби і зусилля (так звані “результат працьовитості” в авторському законодавстві), тоді як в інших країнах для вступу в силу авторського законодавства необхідне визнання твору, як продукту творчості автора. Одні держави ставлять ефірне віщання і звукозапис в один правовий простір з літературними творами, тоді як інші передбачають відмінності в їх правовому статусі. Одні передають авторам виняткові права на представлення своїх творів громадськості. Інші передають виняткові права на розповсюдження копій твору у випадку, якщо це не співпадає в часі з розповсюдженням твору в інших державах. В деяких країнах допускається некомерційне копіювання в приватних цілях, тоді як в інших країнах воно заборонено.

Бернська конвенція привносить відому гармонію в законодавство з авторського права, оскільки вимагає від країн-учасниць ухвалення мінімуму стандартів для приєднання до Бернської конвенції, навіть якщо це вступає в певну суперечність з національними традиціями. Принциповий внесок Бернської конвенції в міжнародне право в плані дії на

права авторів, крім встановлених мінімальних стандартних норм, полягає в тому, що держави, які підписалися під цією угодою, згодні дотримувати принцип національного режиму і готові надати творам авторів-іноземців такий же рівень правового захисту, який одержують твори їх громадян.

Відомий внесок у врегулювання проблеми правового захисту авторів внесла угода про аспекти прав інтелектуальної власності, пов'язані з торгівлею, яка служить доповненням до загальної угоди Всесвітньої торгової організації (ВТО). Згідно даної угоди країни-члени ВТО, наприклад, зобов'язані охороняти комп'ютерні програми нарівні з літературними творами. Проте, дана угода, так само, як і Бернська конвенція, фактично не здатна скоротити ступінь істотних відмінностей в авторсько-правовому законодавстві різних країн.

До приходу глобального цифрового мережевого середовища міжнародне авторське право терпимо ставилось до певних відмінностей в законодавствах різних країн. Врегулювання таких ключових питань, як, наприклад, розповсюдження принципів авторського права на комп'ютерні програми, виникає внаслідок забезпечення захисту для творів, що експортуються, оскільки відкрите "піратство" (тобто пряме копіювання) є протиправним. Принцип національного правового режиму припускає, що права експортерів будуть захищені не гірше за права авторів-резидентів. Якщо експортери стурбовані розповсюдженням твору в якійсь конкретній країні через слабкий правовий захист, то вони можуть просто припинити дистрибуцію там, знаючи, що антипіратське законодавство перешкодить іншим діяти без їх дозволу. Більш того, вирішення конфліктів у сфері правових принципів інтелектуальної власності сприяє вирішенню багатьох міждержавних проблем.

Проте кіберпростір не знає державних меж. Однаково легко з Іспанії відвідати сервер в Сполучених Штатах або Австралії, так само, як і сервер, що знаходиться в сусідній кімнаті, оскільки всі вони включені в одну мережу. Аналогічним чином і ринки авторських творів в цифровому мережевому середовищі є глобальними за своєю природою. Тому, як уявляється, має бути нове і більш детальне врегулювання правових норм щодо прав авторів в кіберпросторі або повне усунення суперечностей в правових принципах (або і те, і інше разом), з тим щоб успішно застосовувати законодавство про охорону авторських прав в кіберпросторі. Поки ініціативи, направлені на врегулювання авторського права в кіберпросторі, у тому числі і спонсоровані ВОІС, знаходяться у стадії розробки, вони, безумовно, зустрічатимуть опір з боку держав, зацікавлених в збереженні своїх національних традицій. Наприклад, запропонований Американською Білою книгою міжнародний принцип відмови від моральних прав, відповідно до договору, найімовірніше зіткнеться з протидією в деяких країнах Європи. Навіть комісія Європейських співтовариств була вимушена згорнути спроби до врегулювання питання про моральні права між державами-членами ЄС після того, як проведені кілька років тому слухання виявили таку слабку готовність відмовитися зараз від національних законодавчих традицій. Якщо Європейські держави не можуть домовитися між собою про врегулювання цієї проблеми, то вони, безумовно, не можуть розраховувати на рішення цього питання за межами Європи.

Незважаючи на невизначену позицію щодо прав на допустиме копіювання твору в цифровому мережевому середовищі, відображених в Американській Білій книзі, суспільна підтримка добросовісного використання цих прав в США достатньо велика, у тому числі і щодо їх досить широкого вживання в кіберпросторі. Це приводить до певних кінцевих висновків.

Багато людей в світі – незалежно від того, чи будуть вони оперувати поняттям "добросовісне використання" або будь-яким іншим визначенням – погодяться з панівною в Сполучених Штатах думкою, що слід узаконити ряд випадків приватного копіювання в некомерційних і освітніх цілях деяких творів, які охороняються авторським правом, таких, наприклад, як газетні і наукові статті. Якщо так, то чому б на рівні міжнародного режиму авторсько-правового законодавства не прийняти це, як дане, і не попрацювати над більш чітким формулюванням етичних кодексів, щоб допомогти людям розібратися у визначенні того, що є легальне і нелегальне копіювання? Іншими словами, чи не доцільніше розробити законодавство, відповідно до загальноприйнятого розуміння авторських прав, ніж займатися регулюванням законів на вищому рівні, але в суперечності з уявленнями про справедливість?

Який з цих двох шляхів завоює загальне визнання і пошану до правового захисту авторських прав?

Правовий захист авторства отримає набагато більш широку підтримку, якщо відповідатиме очікуванням людей і їх уявленням. Заборонні заходи раніше не спрацювали, не спрацюють вони і щодо авторського права в кіберпросторі.

Використана література:

1. Антонов В.М. Інтелектуальна власність і комп'ютерне авторське право (2-е вид., стереотип.). – К.: КНТ, 2006. – 520 с.
2. Вачевський М.В. Соціально-економічні аспекти використання інтелектуальної власності в сучасних умовах. Теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
3. Мікульонок І.О. Основи інтелектуальної власності: Навч. посіб. – К.: ІВЦ “Видавництво “Політехніка”, Ліра-К, 2008. – 232 с.

Отримано 18.11.2010 р.